

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

Вдович Володимир Ігорович

**НАПРЯМИ ЗРОСТАННЯ ОСОБИСТИХ ЗАОЩАДЖЕНЬ У КОНТЕКСТІ
ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ СУЧАСНОЇ
МОЛОДІ**

спеціальність 015 «Професійна освіта»
освітньо-професійна програма «Фінансова грамотність»

Виконав студент
групи ПОФГм-21
Вдович В. І.

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«___» _____ 2025р.

Завідувач кафедри

Тернопіль – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗАОЩАДЖЕНЬ НАСЕЛЕННЯ.....	6
1.1. Заощадження населення: сутність, класифікація та мотиви формування.....	6
1.2. Вплив фінансової грамотності сучасної молоді на формування заощаджень.....	15
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ЗАОЩАДЖЕНЬ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....	22
2.1. Аналіз доходів та витрат населення як основних чинників формування заощаджень	22
2.2. Сучасні тенденції формування заощаджень населення в Україні	33
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗРОСТАННЯ ОСОБИСТИХ ЗАОЩАДЖЕНЬ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....	42
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах суспільних трансформацій в державі, викликаних як глобальними викликами, так і внутрішніми соціально-економічними чинниками, особливої важливості набуває питання формування раціональної фінансової поведінки населення. Особисті заощадження відіграють ключову роль у забезпеченні фінансового добробуту громадян, зменшенні залежності від кредитних ресурсів, формуванні резервного капіталу та досягненні особистих довгострокових цілей. Водночас, вітчизняна практика засвідчує низький рівень заощаджувальної активності серед молоді, що значною мірою зумовлено недостатнім рівнем фінансових знань, навичок і відповідальності.

Фінансова грамотність — це не лише здатність здійснювати базові фінансові операції, а й усвідомлене планування особистого бюджету, прийняття раціональних рішень щодо заощадження, інвестування, кредитування тощо. Підвищення рівня фінансової обізнаності є важливим чинником формування культури заощаджень серед молоді, оскільки саме ця соціально-демографічна група формує майбутній кадровий та економічний потенціал держави.

У контексті зростання ролі цифрових фінансових технологій, зміни пріоритетів у споживанні та зниження рівня довіри до фінансових установ, виникає потреба у розробленні нових підходів до стимулювання заощаджень та формування відповідальної фінансової поведінки.

Отже, дослідження напрямів зростання особистих заощаджень через підвищення фінансової грамотності молоді є своєчасним і суспільно значущим завданням, що відповідає потребам сучасного етапу розвитку економіки, політики державної безпеки, а також пріоритетам сталого розвитку в Україні.

Аналіз останніх досліджень. Питання управління особистими заощадженнями та їх зростання висвітлені у дослідженнях таких вчених-дослідників, як: Геєнко М. М., Горин В. П., Кізима Т. О., Кириленко О. П.,

Ключко А. П., Коваль С. Л., Сидор І. П., Сидорчук А. А., Шаповал Ю. І., Юрій С. І., Ярова Ю. М. та інші.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є з'ясування теоретичних засад та практичних інструментів підвищення рівня особистих заощаджень серед молоді шляхом розвитку фінансової грамотності, а також формулювання рекомендацій щодо активізації заощаджувальної поведінки в сучасних умовах.

Для досягнення поставленої мети необхідним постає вирішення наступних **завдань**:

- дослідити сутність, класифікацію заощаджень та мотиви їх формування;
- обґрунтувати вплив фінансової грамотності сучасної молоді на формування заощаджень;
- проаналізувати сучасні тенденції доходів та витрат населення як основних чинників формування заощаджень;
- виявити особливості формування заощаджень населення в Україні в сучасних умовах;
- визначити основні напрями зростання особистих заощаджень в контексті підвищення фінансової грамотності сучасної молоді.

Об'єктом дослідження є фінансова поведінка молоді в частині формування особистих заощаджень.

Предметом дослідження є механізми та інструменти впливу фінансової грамотності на процес формування особистих заощаджень молоддю.

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань дослідження було використано відповідний методологічний інструментарій, зокрема методи аналізу та порівняння, а також статистичні й графічні методи. У роботі використано діалектичний та системний підходи до загальнотеоретичного осмислення формування особистих заощаджень та ролі фінансової грамотності молоді у даному процесі. А також дедуктивний метод (для визначення можливих напрямів зростання особистих заощаджень).

Теоретичною основою дослідження слугували наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів, що відображені в монографіях, періодичних виданнях, матеріалах конференцій, а також нормативно-правових документах, які регулюють досліджувану сферу.

Інформаційною базою дослідження є законодавча та нормативно-правова база України, аналітичні матеріали Національного банку України, Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України.

Практичне значення роботи. Висновки та рекомендації автора можуть бути використані в практичній діяльності фінансових установ, що сприятимуть окресленню напрямків зростання особистих заощаджень.

Апробація кваліфікаційної роботи. Основні науково-практичні положення та результати дослідження опубліковані у збірнику наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія «Фінансове забезпечення сталого розвитку» (2024 р.), збірнику матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених (2025 р.)

Обсяг і структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, списку використаних джерел.

Основний обсяг кваліфікаційної роботи – 52 сторінки. У ній налічується 6 таблиць, 8 рисунків. Список використаних джерел налічує 50 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗАОЩАДЖЕНЬ НАСЕЛЕННЯ

1.1. Заощадження населення: сутність, класифікація та мотиви формування

В умовах поглиблення суспільних трансформацій та фінансової нестабільності в державі актуалізується важливість комплексного дослідження фінансової поведінки населення як потенційного джерела мобілізації ресурсів для економічного зростання, а також як істотної складової формування людського капіталу. В контексті зазначеного для забезпечення функціонування економіки суттєве значення мають заощадження населення, оскільки їхній рівень та динаміка безпосередньо впливають на перспективи розвитку національної економіки загалом. Відповідно вони забезпечують акумулювання додаткових фінансових ресурсів для інвестицій і розширеного відтворення.

Населення, формуючи джерело вільних фінансових ресурсів для економіки держави шляхом накопичення заощаджень, водночас виступає головним споживачем товарів і послуг, що виробляються економічними агентами, і беруть безпосередню участь у процесі задоволення власного попиту.

Проблематика формування заощаджень є об'єктом численних наукових досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Водночас у науковій літературі характерними є різні підходи та певна неоднозначність у розумінні сутності заощаджень, що зумовлено складністю та багатовимірністю цієї економічної категорії.

З позиції економічної теорії під заощадженнями розуміється не просто різниця між доходами та витратами, а частина доходу, що не спрямовується на поточне споживання, тобто утримання від використання певної частки ресурсів у споживчих цілях. Однак це не свідчить про скорочення споживання, а лише

характеризує частину грошового доходу, що не була використана на поточні споживчі потреби.

В узагальненому змісті поняття «заощадження» економісти трактують як частину доходу, що залишається після сплати податків і не використовується на споживання. Інтерпретації даної дефініції також зводяться до різниці між наявним доходом і споживчими витратами або до перевищення доходів над витратами на поточні потреби. Критичне переосмислення такого підходу, як зазначають дослідники, може призвести до концептуальної неоднозначності у визначеннях.

Так, зокрема, в контексті макроекономічного аспекту дослідження визначає поняття заощадження Василик О. – як «частину доходу, що не споживається, а спрямовується на інвестиції та розвиток економіки» [2].

На думку Єфременко Т., під заощадженням доцільно розуміти «використання грошових ресурсів з метою отримання майбутніх доходів або забезпечення майбутнього споживання» [11, с. 170]. Очевидно, йдеться переважно про організовану форму заощаджень, при цьому не беруться до уваги неорганізовані накопичення, які наразі не задіяні населенням, а лише відкладені для здійснення витрат у майбутньому.

Схожої позиції дотримуються й українські науковці Сverdан М. і Славкова А., які наголошують на тому, що «заощадження – це витрати громадян інвестиційного характеру у випадку їх капіталізації як активного способу витрачання грошових коштів, фіскально перерозподілених та споживчо невикористаних» [39, с. 28].

Кізима Т. зазначає, що заощадження «є частиною доходів населення, яка залишається після сплати обов'язкових платежів та здійснення поточних споживчих витрат і яку передусім вкладають у фінансові (рідше – нефінансові) активи з метою отримання майбутніх доходів або відкладають з метою задоволення майбутніх потреб» [18, с. 300], акцентуючи здебільшого на аспекті визначальних цілей організованих та неорганізованих заощаджень.

Заслугує на увагу підхід Сидорчука А., відповідно до якого заощадження розглядаються як «частина фінансових ресурсів домогосподарств, яка залишається у їхньому розпорядженні після споживання та сплати податків і зборів» [43].

У науковій, як вітчизняній, так і зарубіжній, літературі поняття «заощадження» здебільшого розглядають у контексті фінансової поведінки населення, домогосподарств або окремих громадян і під яким розуміють:

- частку доходу, яка не використовується на поточне споживання;
- процес спрямування фінансових ресурсів на забезпечення майбутнього споживання або отримання доходів у перспективі;
- фінансові ресурси, спрямовані на інвестування.

До прикладу, Крупка М. вважає, що заощадження являють собою «результат психологічних та поведінкових факторів ухвалення рішень домогосподарствами» [27].

На думку Кириленко О., заощадження — є «своєрідним «засобом забезпечення соціальної стабільності домогосподарств» [14].

Разом з тим, заощадження за своєю природою являють собою складну багатоаспектну економічну категорію, що відображає систему взаємовідносин між основними суб'єктами економіки — домогосподарствами, підприємствами, фінансовими установами та державою — у процесі розподілу доходів і формування грошових фондів, які мають на меті забезпечити майбутнє споживання або приріст доходів їхніх власників.

Зокрема, з позиції Пасічника Ю., заощадження відображають «результат взаємодії домогосподарств з фінансовими установами, які акумулюють та спрямовують кошти» [34].

Характеризуючи заощадження населення як явище, можна стверджувати, що вони охоплюють як внутрішні (неорганізована форма), так і зовнішні (організована форма) грошові потоки. Фактично йдеться про процес перерозподілу фінансових ресурсів з поточного споживання на майбутні потреби, з метою підвищення рівня добробуту в довгостроковій перспективі.

За змістом поняття «заощадження» полягає у формуванні домогосподарствами грошових фондів, призначених для подальшого використання або як засобу отримання майбутніх доходів.

В контексті трактування заощадження за формою, дане поняття відображає частину сукупного доходу, не використану на поточне споживання. За умови організованої моделі накопичення ці кошти можуть бути спрямовані на інвестиції, що призводить до збільшення фінансових активів. У випадку неорганізованої форми — вони тимчасово вилучаються з економічного обігу, зберігаючись у населення у готівковій формі.

Зважаючи на різноманітність структури заощаджень населення, постає потреба у їхній класифікації за певними критеріями, що дозволить ґрунтовніше проаналізувати їх сутність і характерні особливості. Різні класифікаційні характеристики відображають окремий аспект заощаджень, що в сукупності формують цілісне уявлення про їх економічну природу.

Заощадження поділяють на різні типи залежно від певних класифікаційних ознак. Найбільш визначальними серед них є: «функціональна спрямованість (спонукальні мотиви) заощаджень, характер мобілізації заощаджень та форма здійснення заощаджень» [8] (рис. 1.1).

Важливу роль у процесах накопичення, зберігання та використання заощаджень відіграють такі суб'єкти, як держава, фінансово-господарські інститути та домогосподарства.

Домогосподарства виступають головним учасником процесу заощадження, оскільки саме вони здійснюють управління фінансовими ресурсами, що слугують джерелом накопичень, та формують потреби, реалізація яких зумовлює виникнення заощаджень. Стабільність економічної системи значною мірою визначається ефективністю розподілу фінансових ресурсів між державою, населенням і суб'єктами господарювання.

Як правило, держава та фінансово-економічні інституції виступають споживачами фінансових ресурсів, тоді як домогосподарства здійснюють їх

Рис. 1.1. Класифікація заощаджень населення

Примітка. Складено на основі [8].

нагромадження. Використання цих ресурсів сприяє зростанню сукупного попиту, що, у свою чергу, стимулює збільшення загальної пропозиції.

Наукові підходи вчених підтверджують, що рівень заощадження населення визначається не лише залишковим доходом, а й внутрішньою його мотивацією та схильністю до накопичення.

У науковій літературі окреслено чимало мотиваційних чинників, які впливають на рішення людей накопичувати кошти (рис 1.2).

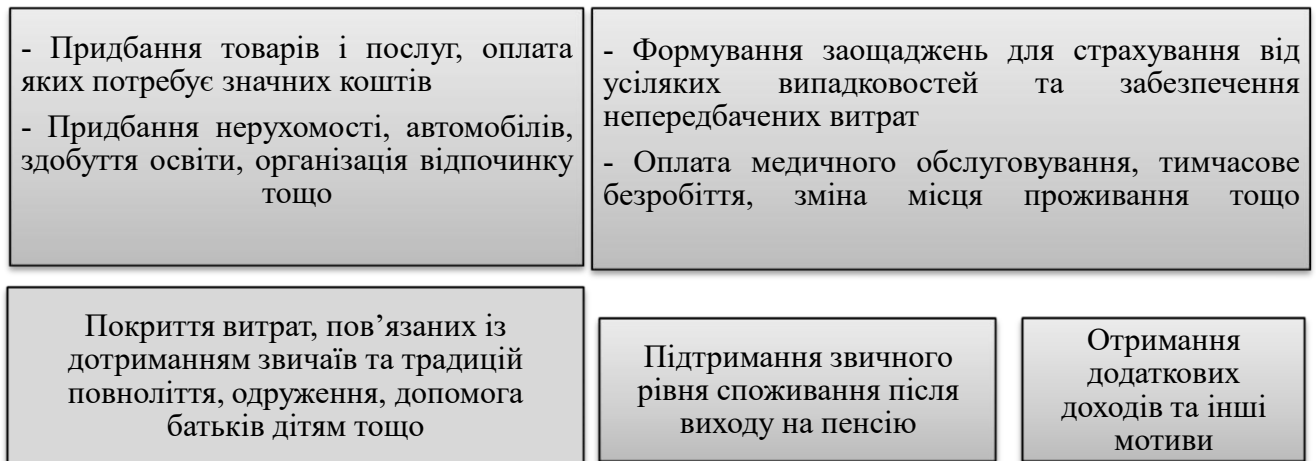

Рис. 1. 2. Мотиви для здійснення заощаджень

Примітка. Складено автором на основі [8].

Проте наявність мотивації чи усвідомлення потреби в заощадженнях не завжди є достатньою умовою. Така потреба повинна супроводжуватися реальними фінансовими можливостями відкладати кошти, що безпосередньо залежить від рівня доходів населення. Оскільки у будь-якому суспільстві є категорія населення, чий доходи покривають виключно поточні витрати. Навіть у державах із високим рівнем економічного розвитку таких осіб може бути кілька десятків відсотків, тоді як у країнах із низьким рівнем доходу цей показник може сягати 80–90%.

Окрім розміру наявного доходу, на обсяг заощаджень впливають також інші фактори, зокрема рівень їх матеріального добробуту населення, ефективність системи соціального захисту, очікування щодо загального економічного розвитку країни та особистих перспектив, демографічні характеристики (склад родини, місце проживання, освіта та сфера зайнятості), а також податкові зміни, коливання процентних ставок і рівень інфляції та ін.

Основну роль у процесі формування заощаджень відіграє рівень фінансових надходжень населення.

Однією з форм прояву активної фінансової поведінки населення в сучасних умовах розвитку економічних процесів в державі вважають інвестування тимчасово вільних коштів у різні фінансові інструменти. При

цьому вибір конкретного виду активів обумовлюється низкою чинників, серед яких найвагомішими виступають: рівень ліквідності, очікуваний прибуток, рівень ризику й невизначеності, пов'язаний з активом і доходністю, а також обсяг наявних заощаджень. Таким чином, ефективність накопичення заощаджень значною мірою обумовлена впливом зазначених факторів.

Узагальнюючи основні мотиваційні чинники, напрями витрат і типові особливості фінансової поведінки населення, можна виокремити три її базові моделі: споживчу, заощаджувальну й інвестиційну (рис 1.3).

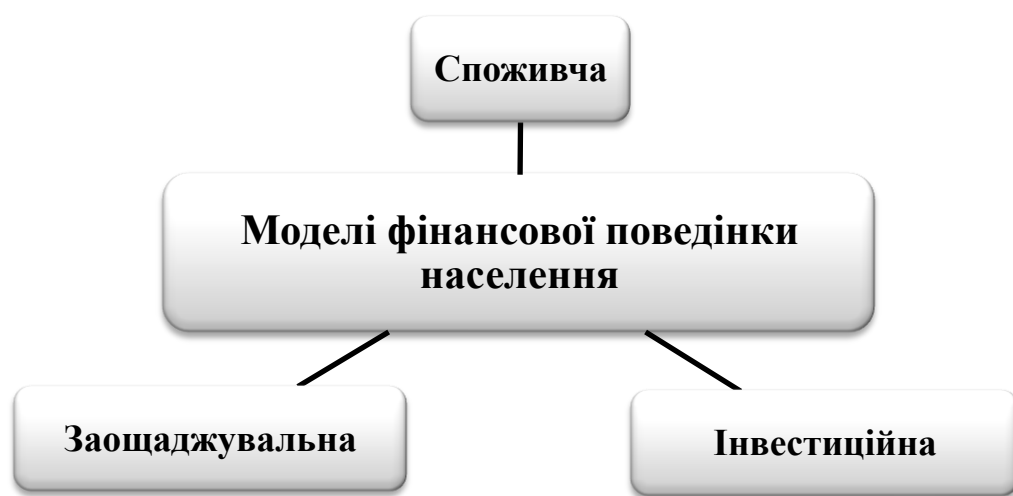

Рис. 1.3. Моделі фінансової поведінки населення

Примітка. Складено автором на основі [40].

Для споживчої моделі фінансової поведінки домогосподарств характерні стратегії, орієнтовані на виживання, використання державної та приватної допомоги, залучення позикових коштів, а також обмежене накопичення майна переважно в малоліквідних формах. Цей тип фінансової поведінки вирізняється обмеженим набором стратегій та інструментів, переважанням пасивного підходу, накопиченням переважно неліквідних активів і орієнтацією на розв'язання найбільш термінових поточних потреб. На жаль, для значної частини населення саме стратегія виживання й досі переважає.

Масове зuboжіння та низький рівень добробуту значної частини населення України обмежують їхню здатність до активної фінансової поведінки. Очевидно, що існуюча в країні модель економічних перетворень не

створює належних умов для активізації заощаджувальної поведінки. Оскільки чітко простежується протиріччя між формальною свободою вибору ефективної стратегії та обмеженістю доступних ресурсів [37].

Аналізуючи заощаджувальну модель фінансової поведінки населення, можна виділити характерні для неї стратегії накопичення коштів у формі як організованих, так і неформалізованих заощаджень, а також участь у кредитуванні, залученні позикових ресурсів, інвестуванні у ліквідні активи та розвиток людського капіталу. Фінансова поведінка в межах цієї моделі базується на різноспрямованих стратегіях, помірній гнучкості у виборі фінансових інструментів, збалансованому підході до управління активами та акценті на збереженні вартості заощаджень.

Формування стратегії заощадження зумовлюється певними мотиваційними чинниками. Дослідники ідентифікують різні форми мотивації, які лежать в основі поведінки людей щодо заощадження коштів:

- «розпорядники готівки» — це ті, хто накопичують заощадження з невикористаних коштів, що залишаються після щоденних витрат.

- «буферні нагромаджувачі» включають тих, хто заощаджує, щоб мати резерв на випадок непередбачуваних обставин;

- «цільові нагромаджувачі» — це особи, які заощаджують кошти з метою придбання певних матеріальних благ, зокрема товарів тривалого користування [40, с. 172].

Інвестиційна модель фінансової поведінки домогосподарств передбачає використання таких стратегій, як вкладення в ліквідні активи, інвестування в розвиток людського капіталу, заощадження (як організовані, так і неорганізовані), придбання цінних паперів та страхування. Цей тип поведінки вирізняється високим рівнем диверсифікації як стратегій, так і фінансових інструментів, переважанням активних підходів, відсутністю неліквідних активів і орієнтацією не лише на збереження коштів, а насамперед на їх прибуткове розміщення з метою зростання капіталу.

Готовність населення до здійснення заощаджень визначається впливом таких факторів:

- обсяг сукупного доходу, що формує фінансову спроможність населення;
- домінуючі соціально-культурні цінності, які впливають на фінансову поведінку особи (ставлення до підприємницької активності, доброчесного збагачення, економічної ініціативності тощо).
- значний обсяг складної інформації, з якою доводиться працювати учасникам ринку, що потребує глибоких знань і розвинених аналітичних навичок у сфері фінансової грамотності;
- соціальні та психологічні фактори, включаючи звички, колективні переконання, неформальні правила поведінки та емоційні стани, що визначають рівень залученості учасників у фінансові процеси.
- індивідуальні психологічні характеристики, що визначають сприйняття людиною фінансових процесів.

Також вагоме значення для активізації інвестиційної моделі фінансової поведінки населення має рівень довіри населення до суб'єктів та інструментів фінансового ринку.

Недостатня довіра до фінансових інституцій є вагомим чинником, що зумовлює одночасне існування нерозкритого попиту на фінансові ресурси та неефективного використання наявного капіталу, який не спрямовується на фінансування соціально-економічних потреб України. Ці фінансові ресурси або функціонують у тіньовій економіці, або були виведені за межі країни та залучені в іноземні економіки, або ж залишаються в обігу серед населення, не беручи участі в економічному розвитку, хоча могли б стати вагомим внутрішнім джерелом інвестицій [40, с. 173].

Наведений спектр моделей і стратегій фінансової поведінки населення відображає лише потенційні варіанти їхньої економічної активності. Водночас на практиці такі моделі застосовуються нечасто. У більшості випадків

поєднують кілька фінансових стратегій одночасно, адаптуючи їх до конкретних життєвих обставин.

Варто зазначити, що у сучасних умовах розвитку української економіки населення проявляє дедалі більшу зацікавленість у процесах заощадження, поступово виступаючи як потенційні інвестори національної економіки, вкладаючи вільні фінансові ресурси у різні інструменти. Заощадження, як свідчать дослідження, є складною багатокomпонентною економічною категорією, що відображає систему взаємовідносин між різними суб'єктами економіки — домогосподарствами, підприємствами, фінансовими установами та державою у сфері розподілу доходів і формування фондів грошових ресурсів для забезпечення споживчих або інвестиційних потреб у майбутньому.

1.2. Вплив фінансової грамотності сучасної молоді на формування заощаджень

Фінансова грамотність є однією з визначальних передумов ефективного управління особистими фінансами, що особливо актуалізується в умовах зростаючої економічної нестабільності та посилення процесів цифровізації у сфері фінансів. Знання основних фінансових понять — таких як планування бюджету, інфляційні процеси, інвестиційна діяльність та податкові зобов'язання тощо — формують підґрунтя для раціоналізації поведінки в частині акумуляції доходів, уникнення нераціонального споживання та нагромадження особистих заощаджень.

Опанування базових фінансових знань сприяє молоді в ефективній орієнтації та адаптації до сучасних викликів, що супроводжують розвиток фінансового ринку, мінімізації ризику надмірної заборгованості та зміцненні особистої фінансової стабільності. Практика засвідчує, що особи з достатнім рівнем фінансової грамотності схильні активніше користуватися заощаджувальними інструментами, здійснювати інвестування, аналізувати

фінансові ризики та формувати заощадження, що підвищує їхню стійкість у разі настання непередбачених ситуацій.

У даному контексті фінансова обізнаність громадян є не лише засобом зміцнення особистої фінансової безпеки, а й важливим інструментом забезпечення сталого економічного розвитку, оскільки накопичені заощадження можуть виступати джерелом внутрішніх інвестицій.

Так, згідно зі статтею 12 Закону України «Про освіту», визначено, що для забезпечення успішної життєдіяльності сучасна людина повинна оволодіти ключовими компетентностями, серед яких передбачено й формування фінансової грамотності [36].

Варто вказати, що нормативною основою для реалізації заходів, спрямованих на підвищення фінансової обізнаності населення, слугує Національна стратегія розвитку фінансової грамотності до 2030 року. У цьому документі фінансова грамотність розглядається як одна з ключових компетентностей, необхідних кожній людині для ефективної участі в соціально-економічному житті держави. Стратегія окреслює низку пріоритетних завдань, серед яких: «збереження або покращення рівня фінансової грамотності громадян України (зокрема досягнення довоєнних показників), створення якісної та доступної системи базової фінансової освіти, розвиток навичок управління особистими фінансами, підвищення фінансової стійкості населення, боротьба з фінансовим шахрайством, відновлення довіри до фінансових установ, підвищення рівня фінансової інклюзії, а також підтримка малого підприємництва» [30]. Реалізація цих завдань сприятиме поширенню ініціатив у сфері фінансової просвіти та сталому розвитку економіки в цілому.

Відмітимо, що фінансова грамотність для сучасної молоді є необхідною умовою адаптації до реалій ринкової економіки. Вона забезпечує розуміння основних фінансових категорій і практичне вміння застосовувати їх у повсякденному житті — зокрема при плануванні доходів, оптимізації витрат, формуванні заощаджень і виборі інструментів інвестування.

Молоді люди, які володіють достатнім рівнем фінансових знань, демонструють більшу здатність протистояти фінансовим викликам, ухвалювати зважені економічні рішення та раціонально розпоряджатися особистими коштами. Це сприяє підвищенню їх матеріальної стабільності та формуванню фінансової самостійності у майбутньому.

На рис. 1.1 представлено базові фінансові компетентності, які формують здатність особистості до ефективного управління фінансовими ресурсами.

Засвоєння базових компетентностей, пов'язаних із формуванням доходів, дозволяє використовувати інструменти цифрового планування, що включають мобільні додатки й програмні засоби, для ефективного розподілу фінансових ресурсів і прийняття раціональних рішень.

Інвестиційні навички дають змогу усвідомлено обирати між різними видами капіталовкладень, прогнозувати їх результати, оцінювати супутні ризики та реалізовувати принципи диверсифікації.

Уміння оцінювати співвідношення між вартістю страхових послуг та обсягом можливих виплат сприяє раціональному вибору найбільш вигідних страхових продуктів.

Опанування навичок заощадження сприяє створенню стабільного грошового запасу, що дозволяє оперативно реагувати на неочікувані фінансові виклики (рис. 1.4).

Представлена візуалізація дозволяє цілісно оцінити базові компоненти фінансової компетентності та їхнє значення у забезпеченні особистої фінансової стабільності й економічної безпеки, зокрема серед молоді, яка лише формує свою економічну поведінку.

Тому, доцільно наголосити, що для молоді — як соціальної категорії, що знаходиться на стадії набуття економічної самостійності, — рівень фінансової грамотності є критично важливим для формування заощаджень, які виступають основою особистої фінансової стабільності.

Рис. 1.4. Базові фінансові компетентності особистості

Примітка. Складено на основі [1].

Як свідчать результати дослідження, проведених Національним банком України, USAID та аналітичними центрами, існує чітка залежність між рівнем фінансової грамотності та заощаджувальною поведінкою молоді. Згідно з даними, молоді люди, які володіють базовими знаннями у сфері фінансів, демонструють вищу готовність до накопичення, нижчий рівень боргового навантаження та кращу адаптивність до економічної нестабільності [24]. Відповідно низький рівень фінансової обізнаності, як правило, зумовлює неефективне розпорядження особистими коштами, ігнорування принципів довгострокового фінансового планування та неспроможність формувати заощадження.

Вивчення взаємозв'язку між рівнем фінансової грамотності та схильністю молоді до заощадження базується на використанні міждисциплінарних підходів, що охоплюють як економічні, так і соціально-поведінкові аспекти. Одним із найпоширеніших підходів є емпіричний аналіз, що ґрунтується на обробці результатів анкетування чи опитувань. Він полягає у дослідженні рівня

знань у сфері особистих фінансів, ставлення до заощаджень, практики бюджетування та наявність фактичних накопичень [49]

Другим поширеним підходом є кореляційний аналіз, що дає змогу визначити залежність між рівнем фінансової обізнаності та конкретними діями у сфері особистих фінансів. Такі дослідження часто включають порівняння між групами молоді з різним рівнем освітньої підготовки або досвідом користування банківськими послугами [49].

Поведінковий підхід акцентує увагу на внутрішніх мотиваціях, ціннісних орієнтирах та впливі зовнішнього середовища на фінансову поведінку. Він дозволяє дослідити, як фінансова грамотність впливає на формування фінансово-поведінкових орієнтирів, схильність до планування та відкладеного споживання.

Інституційний підхід передбачає аналіз ефективності освітніх програм, державних ініціатив та політик, спрямованих на підвищення фінансової грамотності. В контексті даного підходу увага акцентується на оцінці довгострокових ефектів, зокрема впливу освітніх програм на здатність молоді до формування заощаджень.

Отже, для комплексного аналізу впливу фінансової грамотності на заощаджувальну поведінку молоді доцільно поєднувати кількісні та якісні методи дослідження, що враховують як об'єктивні економічні чинники, так і суб'єктивні поведінкові особливості. тісно пов'язане з рівнем фінансової грамотності, доступом до інструментів накопичення, довірою до фінансових установ та мотивацією до формування відповідального ставлення до особистих ресурсів. Розуміння значимості заощаджень та формування відповідних фінансових звичок у молодому віці є запорукою відповідальної економічної поведінки у майбутньому

Процес накопичення заощаджень вимагає не лише наявності вільних коштів, а й відповідного рівня знань, внутрішньої мотивації та практичних умінь у сфері планування витрат, раціоналізації споживання, вибору

ефективних фінансових інструментів і управління ризиками. У такому контексті саме фінансова обізнаність набуває вагомого значення, адже:

- сприяє посиленню відповідальності до управління особистими фінансами. Молоді люди, маючи базові знання з бюджетування, здатні ефективно розподіляти доходи, виокремлювати обов'язкові витрати від другорядних та планувати частину коштів для заощадження.

- розвиває здатність до стратегічного планування особистих фінансів. Усвідомлення значення накопичень для досягнення визначальних життєвих орієнтирів — таких як освіта, придбання житла або започаткування підприємницької діяльності — спонукає молодь до відкладання коштів, замість здійснення необґрунтованих витрат.

- сприяє прийняттю виважених рішень у сфері особистих фінансів. Обізнаність у банківських, страхових та інвестиційних послугах дозволяє молоді обирати ті, що повною мірою відповідають її фінансовим цілям та сприяють зростанню заощаджень.

- формує здатність протидіяти фінансовим викликам. Знання про можливі ризики та відповідні дії дозволяють молоді своєчасно реагувати на нестабільні обставини, зберігаючи особисту економічну рівновагу.

Зауважимо, що у системі економічної поведінки домогосподарств заощадження виступають інструментом накопичення фінансових ресурсів, які можуть бути використані як для запланованих витрат у майбутньому, так і для подолання непередбачуваних фінансових труднощів.

У контексті сучасних суспільно-економічних змін в Україні формування заощаджень залишається складним завданням як для всього населення, так і, зокрема, для молоді. Цей процес ускладнюється такими чинниками, як низький рівень доходів, нестабільність на ринку праці, недостатній досвід управління власними фінансами, обмежена фінансова обізнаність. За таких обставин фінансова грамотність виступає засобом подолання вказаних труднощів, сприяючи формуванню раціональної та виваженої фінансової поведінки, здатної протистояти зовнішнім економічним викликам.

Молоді люди, які володіють фінансовими знаннями, здебільшого виявляють такі особливості поведінки:

- уміння формувати особистий бюджет з урахуванням життєвих потреб, фінансових пріоритетів та визначених цілей;
- усвідомлення ролі заощаджень як основи фінансової стабільності та захисту від непередбачених обставин;
- навички застосування цифрових сервісів для контролю та управління особистими фінансами (мобільний банкінг, онлайн-фінансові платформи та ін.);
- здатність аналізувати фінансові ризики та приймати обґрунтовані рішення щодо використання фінансових інструментів для накопичення (вкладення в депозити, страхові програми, інвестиційні продукти).

Крім цього, високий рівень фінансової обізнаності забезпечує здатність формувати довготривалу фінансову стратегію, у межах якої заощадження сприймаються не як пасивне відкладання коштів, а як важливий елемент активного управління особистими фінансами. Зокрема, знання фундаментальних понять в частині інвестування, інфляційних процесів та оцінювання ризиків, механізму капіталізації відсотків тощо формує в молоді необхідні компетенції для результативного управління особистими фінансами.

Отже, схильність молоді до формування заощаджень тісно пов'язана з рівнем фінансової освіти, доступністю необхідної інформації, обізнаністю щодо банківських та інвестиційних інструментів, а також з наявністю внутрішніх мотиваційних факторів. Ефективне впровадження державних та громадських ініціатив у сфері поширення фінансової освіти сприятиме суттєвому збільшенню частки молоді, що здійснює систематичні заощадження, що, у свою чергу, позитивно вплине на загальну соціально-економічну стабільність у країні. На нашу думку, фінансова грамотність виступає визначальним фактором у процесі формування заощаджень серед молодого покоління, що зумовлює необхідність запровадження цілісної стратегії її розвитку як на рівні державної політики, так і в межах окремих освітніх та інституційних ініціатив.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ЗАОЩАДЖЕНЬ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз доходів та витрат населення як основних чинників формування заощаджень

Однією з суттєвих перешкод на шляху реалізації суспільних трансформацій в Україні є недостатній обсяг фінансових ресурсів у розпорядженні населення. Оскільки залучені із зовнішніх джерел кошти є надто обмеженими, щоб забезпечити суттєве стимулювання економічного розвитку. У сучасному суспільстві дедалі більшого поширення набуває усвідомлення того, що вагомим джерелом фінансування різних проєктів повинні стати внутрішні інвестиційні ресурси, зокрема заощадження громадян. Саме залучення заощаджень населення, зокрема для фінансування інвестиційних потреб підприємств у різних секторах економіки, може стати чинником, що сприятиме сталому соціально-економічному розвитку держави.

Процес накопичення заощаджень населення визначається впливом чинників, які формують рівень доходів і характер споживчих витрат. Заощадження є вагомим економічним індикатором, який відображає різницю між поточними доходами та поточними видатками. Фінансові рішення громадян щодо співвідношення між споживанням і заощадженням, а також способи їх накопичення мають прямий вплив на розширення економічного потенціалу країни, що, в свою чергу, сприяє покращенню рівня добробуту населення.

Вивчення динаміки та чинників, що формують доходи, витрати й заощадження населення, є важливою складовою для виявлення економічних тенденцій і закономірностей. У першу чергу, варто зосередити увагу на загальних тенденціях у структурі доходів населення.

Дохід як економічна категорія належить до складних багатогранних явищ і охоплює всі грошові та натуральні надходження, що надходять громадянам у процесі розподілу й перерозподілу суспільних ресурсів з метою забезпечення їхнього фізичного, морального, економічного та інтелектуального добробуту. Покращення ринкової кон'юнктури, активізація підприємницької ініціативи серед окремих соціальних груп, а також трудова активність найманих працівників зумовили суттєві зміни у структурі доходів населення: зростання їхньої різноманітності та диференціацію складу, що зумовлено відмінностями дохідної спроможності різних верств населення.

Рівень доходів населення є визначальним чинником, що характеризує спроможність населення щодо можливості здійснювати заощадження. Доходи формують матеріальну базу для задоволення поточних потреб та забезпечення фінансової стабільності в майбутньому. Залежно від обсягу й структури наявних доходів змінюється не лише частка коштів, яка може бути відкладена, а й мотивація до їх накопичення. Наявність стабільного, прогнозованого доходу створює передумови для формування заощаджувальної поведінки, яка є важливим елементом фінансової культури населення та інструментом забезпечення добробуту в довгостроковій перспективі.

Формування доходів населення здійснюється за рахунок кількох основних джерел, які поділяють на первинні - пов'язані з особистою участю у виробництві, та вторинні — що виникають унаслідок розподільчих і перерозподільчих процесів. Зокрема у фінансовій науці за джерелами формування виокремлюють:

- доходи від трудової діяльності, що є основною складовою доходів більшості населення, та включає: заробітну плату, премії, доплати та інші винагороди, отримані за виконання трудових функцій. Їхній розмір безпосередньо залежить від професійної кваліфікації, продуктивності праці та умов ринку праці.

- прибуток і змішані доходи, До цієї категорії належать доходи, отримані від підприємницької діяльності, самозайнятості або ведення особистого

сільського господарства, що є важливим джерелом фінансової самостійності, особливо в малому бізнесі.

- доходи з власності - формується за рахунок надходжень від володіння активами: проценти за вкладами, дивіденди, орендна плата, дохід від цінних паперів тощо. Їх наявність свідчить про активну участь громадян в інвестиційних процесах.

- соціальні трансфери, до належать: пенсійні виплати, стипендії, допомоги по безробіттю, житлові субсидії, соціальні виплати малозабезпеченим тощо. Вони виконують компенсаторну функцію й забезпечують базовий рівень соціального захисту.

- інші доходи - охоплюють неперіодичні та додаткові надходження - кошти з-за кордону, одноразові виплати, відшкодування втрат, подарунки, виграші тощо. Їхня роль у формуванні доходів зростає в умовах трудової міграції та нестабільності.

Аналіз абсолютних показників доходів населення України за період 2018–2022 років дозволяє виявити як загальну динаміку, так і структурні зміни у джерелах доходів, що безпосередньо впливають на можливості формування заощаджень населення (табл. 2.1).

Загальний обсяг доходів населення у 2018 р. становив 3248730 млн. грн, тоді як у 2022 р. цей показник досяг 5257066 млн. грн, що свідчить про зростання на 2008336 млн. грн, або 61,8%. Проте таке зростання було нерівномірним і супроводжувалось структурними зрушеннями.

Зауважимо, що найбільші суми доходів надходили населенню за рахунок заробітної плати, суми якої збільшились із 1529367 млн. грн. у 2018 р. до 2750808 млн. грн. у 2022 р. (абсолютний приріст відповідно становив 1221441 млн. грн, або понад 79%). Це свідчить про підвищення ролі трудових доходів, що є позитивною ознакою для заощаджень, оскільки стабільний дохід від зайнятості створює сприятливі умови для накопичення.

Відбулося також зростання прибутку та змішаного доходу, хоча і менш значними темпами: з 572065 млн. грн у 2018 р. до 692862 млн. грн у 2022 р., або

на 120797 млн. грн (21,1%). Це джерело є типовим для самозайнятого населення та малого бізнесу і є важливим для формування заощаджень у підприємницькому секторі. Помірні темпи зростання можуть бути наслідком нестабільності середовища для ведення бізнесу, особливо в умовах війни.

Таблиця 2.1

Доходи населення України у 2018–2022 рр.

(млн. грн.)

Доходи	2018	2019	2020	2021	2022	Абсолютний приріст 2022/2018
Всього	3248730	3744060	4045191	4863519	5257066	2008336
Заробітна плата	1529367	1758588	1832294	2211720	2750808	1221441
Прибуток та змішаний дохід	572065	678217	740334	964851	692862	120797
Дохід від власності	91164	117003	104986	107241	58925	-32239
Соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	1056134	1190252	1367577	1579707	1754471	698337

Примітка. Складено на основі даних Державної служби статистики [31; 44].

Водночас негативну динаміку демонструють доходи від власності: у 2018 р. вони становили 91164 млн. грн, а у 2022 р. – 58925 млн. грн, що означає скорочення на 32239 млн. грн. Це свідчить про обмежене залучення населення до фінансового інвестування, що знижує можливості отримання пасивного доходу та обмежує формування довгострокових заощаджень.

Важливою складовою доходів населення варто вважати соціальні трансферти, обсяг яких за аналізований період зріс з 1056134 млн. грн у 2018 р. до 1754471 млн. грн у 2022 р. (абсолютний приріст 698337 млн. грн, або понад 66%). Зростання соціальних виплат відображає зусилля держави з підтримки вразливих категорій населення особливо в сучасних умовах нестачі фінансових ресурсів. Проте ці доходи здебільшого є споживчими за характером і не створюють значного заощаджувального потенціалу.

В контексті аналізу динаміки можливих надходжень дохідних джерел населення, варто наголосити на тому, що основним джерелом впродовж аналізованого періоду залишається заробітна плата, частка якої постійно зростала: з 47,1% у 2018 р. до понад 52% у 2022 р. (рис. 2.1)

Загалом прибуток та змішаний дохід (доходи підприємців та самозайнятих) та соціальні трансферти також демонструють позитивну динаміку. Проте у 2022 р. питома вага прибутку та змішаного доходу зменшилася з 19,8% у 2021 р. до 13,2% у 2022 р., що значною мірою пов'язано з руйнуванням малого бізнесу та зміною ділового середовища в умовах війни. Таку ситуацію спостерігаємо і щодо частки доходів від власності (відсотки, оренда, дивіденди), яка скоротилася з 2,2% до 1,1%, що вказує на низький рівень фінансової інклюзії населення та обмежений розвиток інститутів пасивного доходу. Проте в сучасних умовах воєнного стану в державі все ж найбільш динамічно зростали, зокрема у структурі доходів населення соціальні трансферти (рис. 2.1).

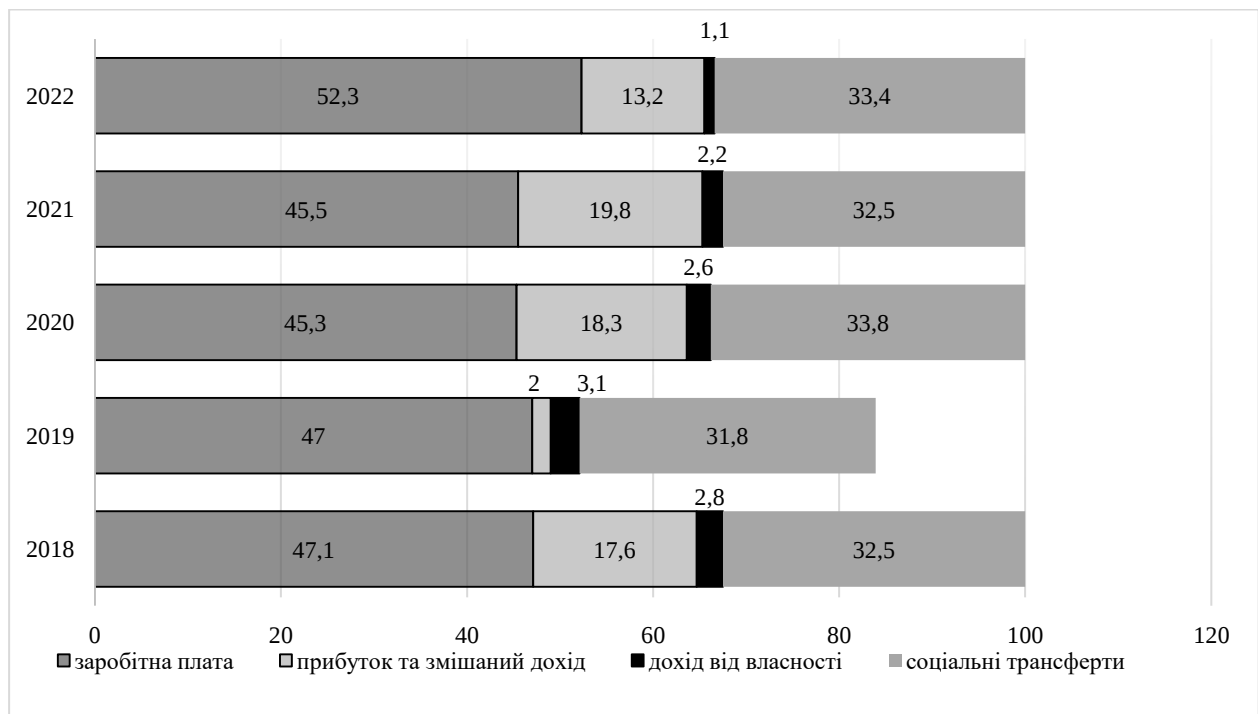

Рис. 2.1. Динаміка структури основних видів доходів населення України у 2018-2022 рр.

Примітка. Складено на основі даних Державної служби статистики України [31; 44].

Як уже зазначалось, збільшення загального обсягу доходів населення переважно забезпечувалось зростанням сукупної заробітної плати. Аналіз динаміки реальних доходів населення України за період 2021–2024 рр. дає змогу оцінити не лише загальний фінансовий стан населення, але й виявити їхню об'єктивну спроможність формувати заощадження.

Так, у 2021 р., що відзначався поступовим відновленням після пандемії, були створені сприятливі умови для накопичення заощаджень. Найвищі темпи зростання доходів спостерігались у другому кварталі: зокрема, заробітна плата та доходи ФОП (без урахування бюджетної сфери та сектору безпеки) зросли на 23,0%, а обсяги надходжень ЄСВ збільшилися на 19,1%. Така тенденція засвідчила про формування у частини населення позитивного залишку доходів, який міг бути використаний для заощадження.

В умовах повномасштабного вторгнення у 2022 р. рівень доходів зазнав значного скорочення. Зниження реальних доходів ФОП на 33,5% та зменшення надходжень ЄСВ із заробітної плати на 32,6% вплинуло на суттєве падіння купівельної спроможності населення. У таких умовах пріоритет надавався забезпеченню базових життєвих потреб, що практично унеможливлювало формування заощаджень населенням України.

Із початку 2023 р. варто відмітити поступове пожвавлення економічної активності, що стало реальним підґрунтям для відновлення процесів заощадження. Незважаючи на інфляцію та зростання витрат, стабілізація показників надходжень ЄСВ свідчить про розширення легального сектору зайнятості, що в перспективі сприяє активізації заощаджувальної поведінки населення. Тому вже у 2024 р. з посиленням макроекономічної стабілізації в державі зростання доходів вже вказувало на зміцнення фінансової стійкості населення та створює надалі передумови для поступового відновлення здатності до накопичень — зокрема у формі банківських депозитів, готівкових резервів або інвестицій у фінансові активи (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Оцінка реальних доходів населення у 2021- 2024 рр.**(%)**

	Зарплати, грошове забезпечення військовослужбовців, доходи ФОП	Зарплати, доходи ФОП (без грошового забезпечення військовослужбовців, бюджетних установ)	Загалом ЄСВ	ЄСВ із зарплат на підприємствах, доходів ФОП
I кв. 2021 р.	8,3	8,7	0,9	1,5
II кв. 2021 р.	19,3	23,0	19,1	20,5
III кв. 2021 р.	10,6	13,4	6,5	9,4
IV кв. 2021 р.	8,5	10,4	7,2	6,9
I кв. 2022 р.	6,3	2,2	3,9	0,0
II кв. 2022 р.	1,0	-33,5	-3,6	-32,6
III кв. 2022 р.	11,3	-30,5	3,4	-32,7
IV кв. 2022 р.	7,3	-33,8	1,3	-34,5
I кв. 2023 р.	3,9	-26,4	-4,3	-31,3
II кв. 2023 р.	9,0	16,7	2,1	3,0
III кв. 2023 р.	1,3	9,7	0,2	5,8
IV кв. 2023 р.	2,5	12,4	1,3	9,5
I кв. 2024 р.	9,4	17,8	8,3	14,4
II кв. 2024 р.	9,9	15,0	11,3	16,2
III кв. 2024 р.	5,5	11,5	7,4	12,0
10 міс. 2024 р.	8,2	14,6	8,7	13,9

Примітка. Складено за даними Національного банку України [9].

В контексті зазначеного, подальше зростання реальних доходів у поєднанні з розвитком фінансової грамотності та доступом до надійних інструментів накопичення є надзвичайно важливим для відновлення заощаджень у повоєнний період.

Розмір заощаджень населення визначається також і тим, наскільки його доходи перевищують поточні витрати, а отже, рівень споживання прямо впливає на можливість здійснення заощаджень. Рішення громадян щодо структури витрат і способів збереження частини доходу мають вагомий вплив на загальну економічну динаміку країни, сприяючи підвищенню життєвого рівня населення.

Варто наголосити, що фінансова поведінка населення, зокрема у частині споживання, безпосередньо впливає на їхню здатність формувати заощадження.

У свою чергу, структура витрат населення формується під впливом багатьох чинників: рівня доходів, цінової динаміки, пріоритетів споживання, макроекономічної стабільності та соціальних умов важливим індикатором рівня їх добробуту. Загалом в загальній структурі можна здійснювати витрати на:

- поточне споживання, що включають видатки на продукти харчування, одяг, взуття, медикаменти, транспортні послуги, оплату навчання та медичних послуг. Їхня частка здебільшого, як свідчить практика, перевищує половину сукупних видатків, що вказує на високий рівень залежності від основних життєвих потреб.
- житлово-комунальні послуги, що у періоди зростання тарифів ці витрати істотно зростають і зменшують фінансову гнучкість домогосподарств.
- заощадження, рівень заощаджень населення є показником фінансової стійкості та довіри до економіки.
- матеріальна підтримка родичів і знайомих, що може включати кошти на допомогу іншим членам сім'ї або близьким, у тому числі перекази з-за кордону. Така фінансова взаємодопомога характерна для країн із високим рівнем міграційної мобільності.
- капітальні витрати - пов'язані з придбанням нерухомості, транспортних засобів, ремонтом житла, купівлею побутової техніки, а також інвестиціями у власну справу. Вони свідчать про прагнення населення до поліпшення добробуту в довгостроковій перспективі.
- інші витрати, до яких належать витрати на дозвілля, подорожі, страхування, благодійність, а також обслуговування боргових зобов'язань (сплата кредитів та відсотків).

Зазначимо, що витрати населення України з 2018 року характеризувалися поступовими змінами під впливом як внутрішніх економічних умов, так і зовнішніх викликів — насамперед пандемії COVID-19 та повномасштабної війни. Оцінка витрат населення України за період 2018–2022 рр. свідчить про стале зростання обсягів споживання та зобов'язань перед іншими секторами економіки.

Загальний обсяг витрат населення зріс з 3248730 млн. грн. у 2018 р. до 5257066 млн. грн. у 2022 р., що відповідає приросту більш ніж на 61%. Найбільші обсяги стабільно становили витрати на товари і послуги, які збільшилися з 2884971 млн. грн. до 3922442 млн. грн. Це зростання вказує на збереження споживчої активності навіть у несприятливих соціально-економічних умовах (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Витрати населення України у 2018–2022 рр.

(млн. грн.)

Витрати	2018	2019	2020	2021	2022	Абсолютний приріст 2022/2018
Витрати та заощадження	3248730	3744060	4045191	4863519	5257066	2008336
У тому числі придбання товарів та послуг	2884971	3356993	3520546	4305425	3922442	1037471
Дохід від власності, сплачений	29975	39299	45788	46976	39499	9524
Поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	302237	360225	414937	503468	731380	429143

Примітка. Складено на основі даних Державної служби статистики України [31; 44]

Помітне збільшення зафіксовано також і стосовно поточних податків і обов’язкових трансфертів, обсяг яких у 2022 р. становив 731380 млн. грн., що у 2,4 рази перевищує рівень 2018 р. Така динаміка свідчить як про підвищення фіскального навантаження, так і про розширення сфери офіційної зайнятості та декларування доходів.

Щодо доходів від власності, сплачених іншим секторам, то цей вид витрат зазнав помірного зростання — з 29975 млн. грн. у 2018 р. до 39499 млн. грн у 2022 р., що вказує на часткову збереженість зобов’язань домогосподарств, пов’язаних із кредитуванням, орендними та іншими фінансовими платежами.

Загалом за досліджуваний період простежується переважання споживчих витрат у структурі витрат населення, з поступовим збільшенням податкового навантаження. Така тенденція в умовах зростання обов'язкових платежів потенційно обмежувала його можливості щодо формування заощаджень, особливо в період економічної нестабільності.

Як свідчать дані рис. упродовж 2018–2022 рр. структура витрат населення України зазнала помітних змін, що відображають трансформації у споживчій поведінці населення під впливом як економічної динаміки, так і зовнішніх викликів, зокрема пандемії COVID-19 та умов воєнного часу.

Найвагомішою складовою залишалися витрати на придбання товарів і послуг, хоча їх частка у загальному обсязі витрат поступово знижувалась. Якщо у 2018 р. вони становили понад 88%, то у 2022 р. — приблизно 74,6%. Таке зменшення може бути зумовлене як змінами у доступності товарів, так і перерозподілом ресурсів на інші статті витрат, зокрема обов'язкові платежі.

Водночас істотно зросла частка поточних податків та обов'язкових трансфертів — з 9,3% у 2018 р. до 13,9% у 2022 р. Ця тенденція свідчить про підвищення фіскального навантаження на населення, зумовлене зростанням офіційної зайнятості, змінами в оподаткуванні та посиленням ролі держави у фінансовому забезпеченні соціальних потреб.

Показник витрат, пов'язаних із виплатами доходів від власності, залишався на стабільному рівні, коливаючись у межах 0,9–1,1%, що свідчить про обмежений розвиток інвестиційної активності серед населення та низьку частку витрат на обслуговування фінансових зобов'язань (рис. 2.2).

Таким чином, у структурі витрат населення простежується тенденція до зниження частки традиційного споживання та зростання ролі зобов'язань перед державою. Це відображає зміну фінансових пріоритетів населення в умовах загальнонаціональних викликів і водночас вказує на обмежені можливості для формування заощаджень у кризові періоди.

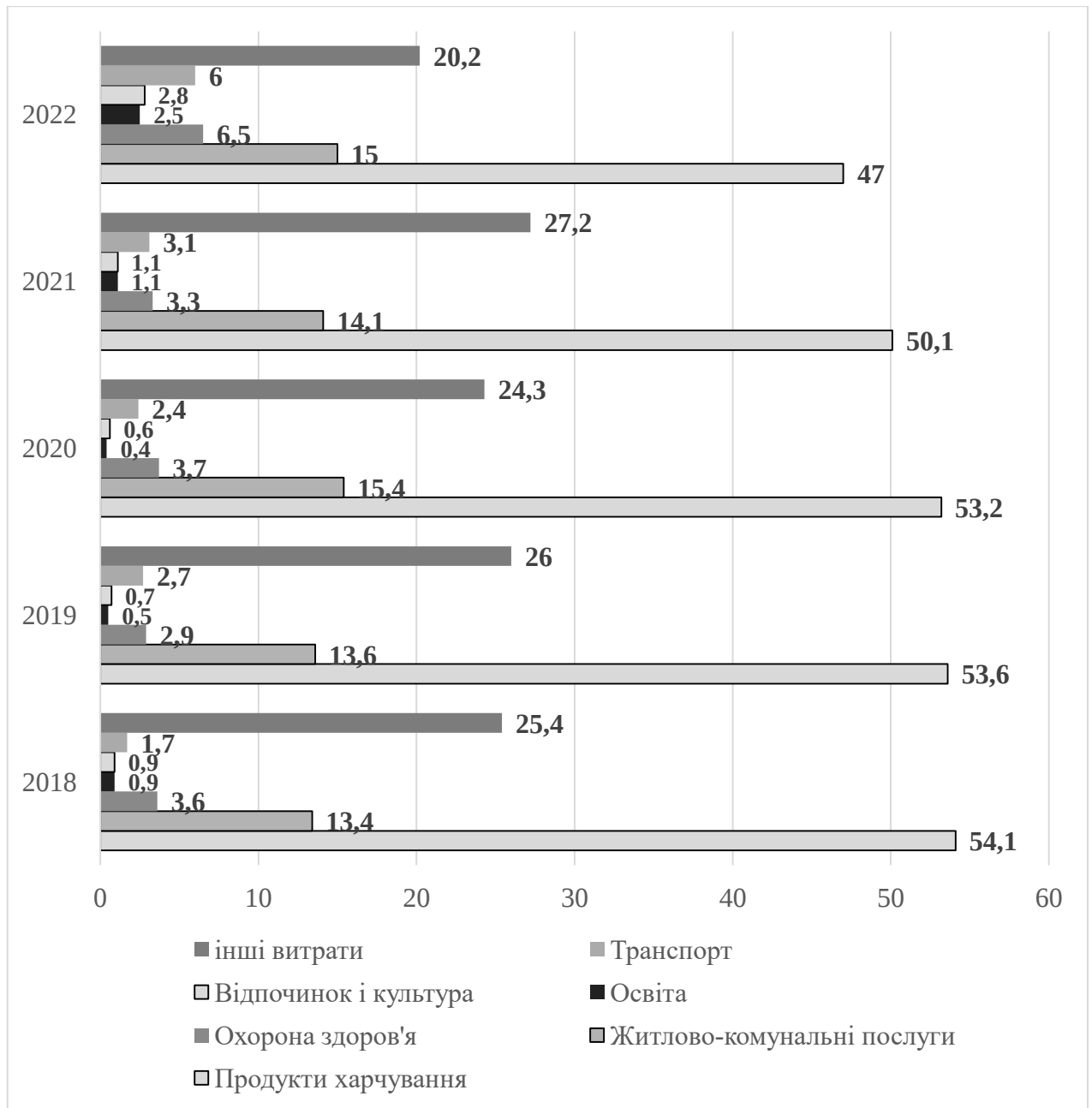

Рис. 2.2. Динаміка структури основних видів витрат населення України у 2018-2022 рр.

Примітка. Складено на основі даних Державної служби статистики України [31; 44]

Таким чином, аналіз даних рис. 2.3 дозволяє дійти висновку, що структура витрат населення України у 2018–2022 рр. була орієнтована переважно на споживання та обслуговування соціально значущих потреб. Зростання частки податкових зобов'язань та стабільне споживання товарів і послуг вказують на обмежений простір для накопичення коштів, особливо у періоди високої інфляції та нестабільності.

2.2. Сучасні тенденції формування заощаджень населення в Україні

Заощадження населення відіграють важливу роль у забезпеченні їх економічної стабільності, слугують джерелом інвестиційних ресурсів і мають вагоме значення для фінансової стійкості держави. Процес накопичення є результатом взаємодії низки факторів, серед яких домінуючими можна виділити такі, як: обсяг наявних доходів, структура витрат, інфляційні очікування, рівень довіри до банківського сектору, а також загальний стан економіки.

В сучасних умовах в Україні для формування заощаджень характерними є низка специфічних особливостей. Однією з основних є обмежена дохідність населення, що значно звужує можливості для відкладення частини коштів після покриття першочергових витрат. Високий рівень інфляції, коливання валютного курсу та загальна економічна нестабільність знижують готовність громадян зберігати кошти у фінансових установах або використовувати інституційні інструменти накопичення.

Крім того, недостатній рівень фінансової обізнаності та обмежений доступ до надійних фінансових продуктів обмежують поширення ефективних форм заощадження, таких як пенсійні накопичення, страхування чи інвестування у цінні папери. Переважна частина населення зберігає заощадження у готівковій формі або витрачає їх на придбання товарів тривалого використання як засобу захисту від знецінення.

У періоди соціально-економічної турбулентності, зокрема під час пандемії COVID-19 чи повномасштабної війни, характер заощаджувальної поведінки трансформується. З'являється тенденція до вимушеного накопичення через скорочення споживання або недоступність окремих товарів і послуг. Водночас зростає частка короткострокових заощаджень, орієнтованих на підтримку базового рівня фінансової безпеки.

У контексті зазначеного відмітимо, що процес формування заощаджень в Україні зазнає впливу як економічних обставин, так і повсякденних життєвих викликів.

За даними табл. 2.3 динаміка заощаджень населення демонструє від’ємні значення їх частки в доходах, що вказує на зниження спроможності до накопичення та використання заощаджених коштів для покриття поточних видатків.

Попри позитивну динаміку доходів, упродовж 2018–2022 рр. нагромадження нефінансових активів мало від’ємні значення, тобто спостерігалось зменшення матеріальних заощаджень. Найбільше скорочення зафіксовано у 2020 р. – 44539 млн. грн. Водночас приріст фінансових активів спостерігався позитивним, з найбільшим значенням у 2020 р. (108459 млн. грн.), що може свідчити про зміщення уподобань населення на користь фінансових інструментів (наприклад, депозитів, готівки або валюти), ймовірно через економічну невизначеність та інфляційні очікування (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка доходів і заощаджень населення України у 2018–2022 рр.

(млн. грн.)

Доходи і заощадження	2018	2019	2020	2021	2022
Доходи	3248730	3744060	4045191	4863519	5257066
Заощадження, у тому числі: нагромадження нефінансових активів	-22889	-40335	-44539	-36771	-
приріст фінансових активів	54436	27878	108459	44421	-

Примітка. Складено на основі даних Державної служби статистики України [31; 44].

У період 2018–2022 рр. структура заощаджень населення зазнала помітних змін, зумовлених як макроекономічними факторами, так і соціально-політичними викликами. Основними формами заощаджень залишалися банківські депозити, готівкові накопичення, інвестиції в нерухомість, іноземну валюту та цінні папери.

Банківські депозити традиційно були основним інструментом організованих заощаджень. Проте помітною тенденцією стало поступове скорочення частки банківських депозитів — з 43,5% у 2018 р. до 34,0% у 2022 р. Таке зниження, на нашу думку, свідчить про втрату довіри населення до банківської системи, що частково зумовлено фінансовою нестабільністю, низькими відсотковими ставками, а також ризиками, пов'язаними з воєнними діями.

Натомість готівкові заощадження демонструють зворотну динаміку: зростання з 32,0% у 2018 р. до 40,2% у 2022 р. (рис. 2.3). Оскільки у періоди економічної нестабільності та зниження довіри до фінансових установ населення віддавало перевагу зберіганню коштів у готівковій формі. Це явище посилювалося під час пандемії COVID-19 та повномасштабної війни, коли громадяни прагнули мати швидкий доступ до своїх заощаджень.

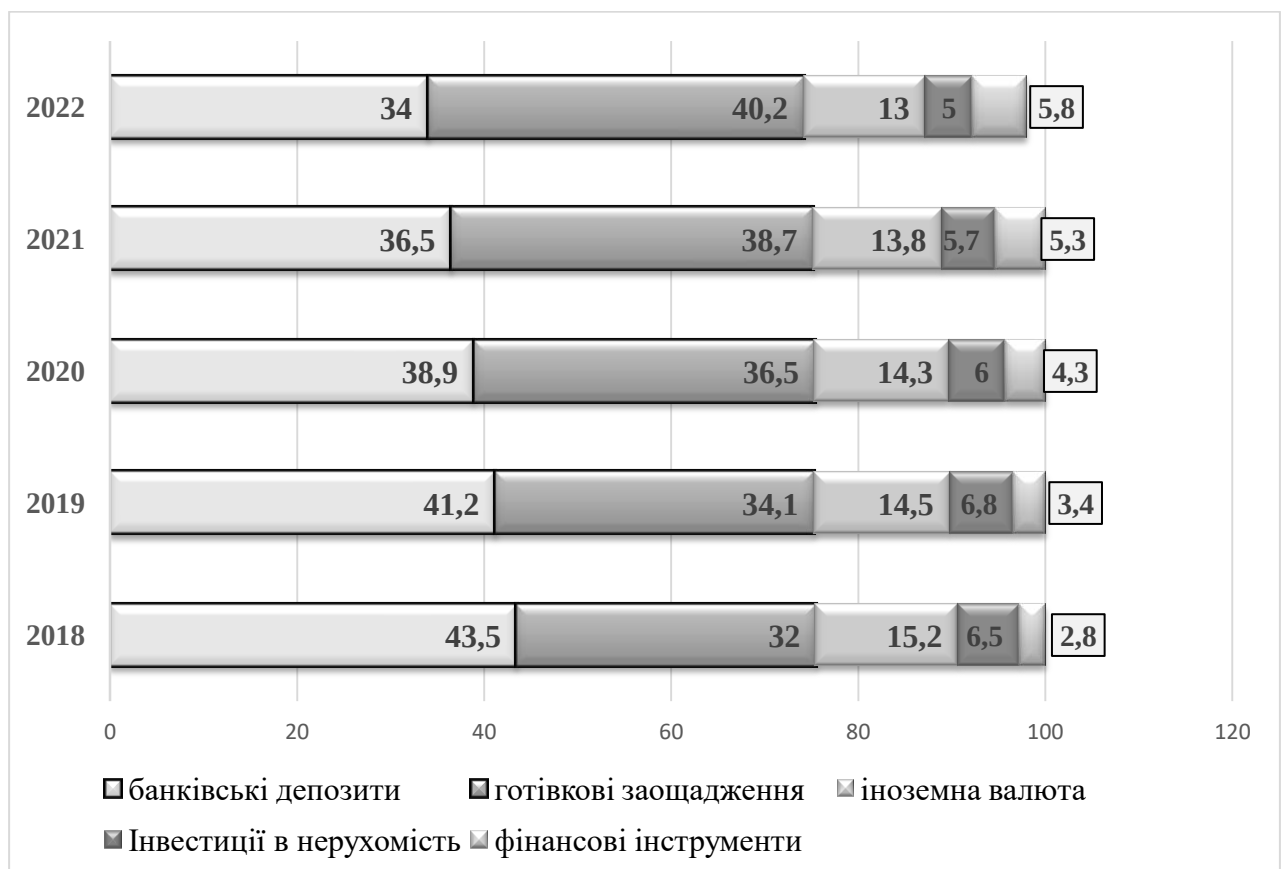

Рис. 2.3. Динаміка структури основних видів заощаджень населення України у 2018-2022 рр.

Примітка. Складено на основі даних Державної служби статистики України [31; 44]

Частка іноземної валюти в заощадженнях населення незначно зменшилася — з 15,2% у 2018 р. до 13,0% у 2022 р., що може бути зумовлено обмеженнями на валютні операції та коливанням обмінного курсу. Тим не менш, іноземна валюта залишається вагомим інструментом захисту заощаджень від девальвації гривні.

Скоротились також й інвестиції в нерухомість (з 6,5% до 5,0%), що, ймовірно, пов'язано з підвищенням ризиків на ринку нерухомості в умовах воєнного часу. Проте цей вид заощаджень і надалі сприймається як спосіб збереження капіталу у фізичній формі.

Позитивною динамікою характеризувались фінансових інструментів — зросли з 2,8% у 2018 р. до 5,8% у 2022 р. Хоча цей показник залишається відносно невисоким, він свідчить про поступове поширення альтернативних форм заощадження серед фінансово обізнаних верств населення.

Згідно з аналітичними оцінками, у 2023–2024 рр. значна частина населення виявляла зацікавленість у сфері інвестування, обираючи різноманітні напрямки для розміщення власних коштів. Близько 40% населення надавало перевагу вкладенням у нерухомість, близько 30% - обирали банківські депозити, 20% інвестували в акції, а 10% — у криптовалютні активи. Така структура розподілу інвестицій свідчить про посилення тенденцій до диверсифікації заощаджень та зростання фінансової грамотності населення, що супроводжується підвищенням готовності до використання інструментів з різним рівнем ризику та доходності.

Як уже зазначалося, банківські депозити залишаються основною формою акумулювання заощаджень серед населення України впродовж аналізованого періоду. Так, аналізуючи дані за період IV квартал упродовж 2019-2023 рр. і 10 міс. 2024 р. структура банківських заощаджень населення України демонструє виражену тенденцію до зростання здебільшого по усіх основних видах депозитних інструментів. Хоча водночас простежуються значні зміни у співвідношенні між строковими та поточними вкладками, а також між гривневими і валютними формами зберігання коштів.

Найбільш динамічно зростали поточні депозити в гривні, які за даний період збільшилися більш, ніж утричі — з 169 млрд. грн. у IV кв. 2019 р. до 552 млрд. грн. у 10 міс. 2024 р. Це зростання може свідчити про переорієнтацію населення на ліквідні форми заощаджень, особливо в умовах підвищеної невизначеності. Водночас строкові депозити у гривні, незважаючи на зниження у 2022 р. (до 185 млрд. грн.), відновили зростання і у 2024 р. становили 300 млрд. грн.

Також суттєво зросли поточні депозити в іноземній валюті — з 72 млрд. грн. у 2019 р. до 301 млрд. грн у 2024 р., тобто більш ніж у чотири рази. Це демонструє стабільний попит на валютні активи, що можуть слугувати засобом захисту від девальваційних ризиків (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка банківських депозитів населення у IV кв. 2019 р. - 10 міс. 2024 р.

(млрд. грн.)

	IV кв. 2019 р.	IV кв. 2020 р.	IV кв. 2021 р.	IV кв. 2022 р.	IV кв. 2023 р.	10 міс. 2024 р.
Поточні депозити в гривні	169	251	307	468	520	552
Строкові депозити в гривні	171	183	200	185	275	300
Поточні депозити в іноземній валюті	72	128	166	243	269	301
Строкові депозити в іноземній валюті	165	168	121	149	164	168
ОВДП в гривні (п.ш.)	4	4	12	15	25	35
ОВДП в іноземній валюті (п. ш.)	6	7	13	15	26	32

Примітка. Складено за даними Національного банку України [9].

Натомість строкові валютні депозити виявилися найменш динамічними: у 2019 р. їх обсяг становив 165 млрд. грн., а у 2024 р. - лише 168 млрд. грн. Це вказує на низьку дохідність таких інструментів і обмежену довіру до довгострокового зберігання валютних заощаджень у банках.

Таким чином, варто відмітити, що у 2023 р. значна кількість українців обрала гривневі депозити як інструмент збереження коштів. З огляду на зниження рівня інфляції з 26% до 5,1% протягом року, розміщення заощаджень у національній валюті забезпечило вкладникам позитивну реальну дохідність. Середній дохід після оподаткування склав близько 11,2% річних. Водночас,

станом на початок 2024 р. середня ставка за гривневими депозитами зросла до 14,2% річних. Проте за умов прогнозованої інфляції на рівні 10–10,5% річних, варто зважати на те, що дохід від депозитів навряд чи зможе повністю компенсувати втрати купівельної спроможності заощаджень [33].

Крім того, спостерігається поступове зростання інтересу населення до облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП). За аналізований період обсяг вкладень в ОВДП у гривні зріс із 4 млрд. грн. до 35 млрд. грн., а в іноземній валюті — з 6 млрд. грн. до 32 млрд. грн., що свідчить про активізацію ролі державних цінних паперів як альтернативного інструменту організованого заощадження з відносно невисоким рівнем ризику.

З початком повномасштабної війни значного поширення серед громадян України набув інструмент заощаджень у формі придбання військових облігацій. Завдяки регулярним щотижневим аукціонам державі вже вдалося мобілізувати близько 200 млрд. грн. на підтримку бюджету. Військові облігації, розміщені у національній та іноземній валютах, набули популярності завдяки поєднанню фінансової вигоди та патріотичного змісту.

Дохідність гривневих військових облігацій варіювалася в межах від 11% до 18,5% річних залежно від строку дії та дати розміщення. Найбільш прибутковими виявилися цінні папери з погашенням у 2024–2026 роках, що свідчить про посилення стимулів для інвестування на середньо- та довгостроковий період. Зокрема, облігації з терміном обігу понад два роки забезпечували дохід на рівні 16–18,5% річних (табл. 2.6).

У доларовому сегменті дохідність залишалась на рівні 3,7%–4,66% річних, що забезпечувало інвесторам стабільний, хоч і менш ризиковий прибуток. Облігації в євро мали найнижчий рівень дохідності — від 2,5% до 3,23%, що зумовлено низьким рівнем інфляції в єврозоні та стабільністю валюти.

Таблиця 2.6

Розміщення, дохідність та погашення військових облігацій у 2022–2024 рр.

ISIN код військових облігацій	Термін до погашення	Дата погашення	Остання дата розміщення	Ставка
Гривня				
UA4000225940	6 місяців	11.01.2023	30.08.2022	12%
UA4000226427	6 місяців	05.04.2023	29.11.2022	14%
UA4000226658	6 місяців	10.05.2023	13.12.2022	14%
UA4000225668	1 рік	01.03.2023	22.03.2022	11%
UA4000225809	1 рік	21.06.2023	03.05.2022	11%
UA4000226195	6 місяців	05.07.2023	27.12.2022	14%
UA4000226260	1 рік	27.09.2023	29.11.2022	16%
UA4000225908	1,5 роки	25.10.2023	28.06.2022	11,5%
UA4000226450	1,5 роки	13.03.2024	13.12.2022	18,5%
UA4000226286	2 роки	26.06.2024	26.07.2022	14%
UA4000228449	1,7 років	18.06.2025	17.10.2023	18,35%
UA4000231187	1 рік	04.06.2025	18.06.2024	14,72%
UA40002312K7	1 рік	10.09.2025	27.08.2024	14,65%
UA4000232599	1 рік	01.10.2025	29.10.2024	14,65%
UA4000233332	1,5 роки	29.04.2026	26.11.2024	15,20%
UA4000232888	1,6 роки	20.05.2026	29.10.2024	15,25%
UA4000229264	1,7 років	15.10.2025	06.02.2024	17,60%
UA4000228910	1 рік	23.07.2025	25.06.2024	14,71%
UA4000230262	2 роки	28.01.2026	02.04.2024	17,09%
UA4000231559	2 роки	10.06.2026	27.08.2024	15,44%
UA4000233340	2,4 роки	07.04.2027	26.11.2024	16,19%
UA4000232904	2,6 роки	12.05.2027	29.10.2024	16,25%
Долар США				
UA4000226138	6 місяців	29.12.2022	19.07.2022	4,0%
UA4000225775	6 місяців	27.04.2023	15.11.2022	4,25%
UA4000225874	6 місяців	25.05.2023	20.12.2022	3,7%
UA4000226120	6 місяців	22.06.2023	27.12.2022	4,25%
UA4000227003	1 рік	28.12.2023	27.12.2022	4,5%
UA4000231633	1 рік	31.07.2025	25.06.2024	4,62%
UA4000231864	1 рік	21.08.2025	30.07.2024	4,66%
UA4000232623	1 рік	25.09.2025	10.09.2024	4,65%
UA4000232821	1 рік	09.10.2025	15.10.2024	4,60%
UA4000233134	1 рік	20.11.2025	29.10.2024	4,60%
UA4000233407	1 рік	04.12.2025	19.11.2024	4,61%
Євро				
UA40002268S4	6 місяців	11.05.2023	29.11.2022	2,5%
UA4000222509	8 місяців	01.12.2022	24.05.2022	2,5%
UA4000226039	1 рік	15.06.2023	06.12.2022	3,0%
UA4000230817	1 рік	15.05.2025	21.05.2024	3,23%
UA4000232730	1 рік	04.09.2025	17.09.2024	3,22%

Примітка. Складено на основі даних Міністерства фінансів України [32]

Зазначене свідчить про адаптивність державної політики у сфері внутрішнього боргового фінансування до запитів інвесторів. Гривневі облігації орієнтовані на інвесторів, готових до помірного ризику задля вищої дохідності, тоді як облігації в іноземній валюті приваблюють учасників з консервативними стратегіями управління капіталом. Варто відмітити, що військові облігації, як

один із сучасних фінансових інструментів, мають ряд переваг, серед яких варто виокремити такі:

- можливість купівлі облігацій у невеликих номіналах — від однієї одиниці, вартістю 1 000 гривень або 1 000 доларів США;
- відсутні обмеження відносно типу інвестора;
- рівень дохідності встановлюється на весь період обігу облігації, що забезпечує передбачуваність фінансового результату для інвестора;
- покупцям не потрібно документально підтверджувати джерело походження коштів, що спрощує процес придбання облігацій;
- державою надається повна гарантія повернення вкладених коштів;
- дохід від військових облігацій не обкладається податком на прибуток фізичних осіб та військовим збором тощо.

Упродовж останніх років поступово утверджується роль криптовалюти як альтернативного засобу збереження і приросту особистих фінансових ресурсів. Особливу популярність цифрові активи — зокрема Bitcoin, Ethereum, Tether (USDT) — набувають серед молодіжної аудиторії, що пояснюється їх високою дохідністю, глобальною доступністю та відсутністю жорсткого контролю з боку банківських установ. Проте для такої форми накопичення характерні істотні ризики. Зокрема, значні коливання курсу криптовалют знижують передбачуваність фінансових результатів. Окрім того, в Україні правовий статус криптовалюти ще перебуває на стадії формування, що ускладнює юридичний захист інвестора. Також використання криптоактивів вимагає глибоких цифрових навичок і високого рівня обізнаності у сфері інформаційної безпеки. Незважаючи на це, криптовалюта все частіше розглядається як інструмент диверсифікації заощаджень, особливо в умовах нестабільної економіки та обмеженої довіри до традиційної банківської системи.

Крім того, зазначимо, що у структурі фінансової поведінки населення інвестування в нерухомість займає помітне місце як один із найпоширеніших способів заощадження коштів. Такий підхід забезпечує не лише захист капіталу від інфляційного знецінення, а й можливість отримання доходу в майбутньому

(через оренду або перепродаж). Для багатьох громадян України нерухоме майно слугує альтернативним інструментом накопичення, який сприймається як більш стабільний порівняно з фінансовими активами. Так, у 2023–2024 рр. зберігалася тенденція до активного інвестування в об’єкти нерухомості. В умовах війни та економічної нестабільності українці вкладали заощадження як у житло в межах країни, так і в об’єкти, розташовані за кордоном — зокрема в країнах ЄС, де спостерігалось зростання попиту з боку тимчасово переміщених осіб. Це зумовлювалося прагненням диверсифікувати заощадження та забезпечити фінансову безпеку в довгостроковій перспективі.

Водночас внутрішній ринок нерухомості у 2023–2024 рр. демонстрував нерівномірне відновлення. У регіонах з відносно безпечною ситуацією та стабільним попитом спостерігалось зростання інвестиційної активності. У той же час в зонах підвищеного ризику інтерес до житлових об’єктів суттєво зменшився.

Попри зовнішні виклики, інвестування в нерухомість залишалося ефективним інструментом заощадження для тих громадян, які мали достатній фінансовий ресурс. Така форма накопичення поєднує в собі як захист вартості активів, так і потенційний прибуток, що дозволяє розглядати її як елемент фінансового планування у середньо- та довгостроковому горизонті.

Отже, зважаючи на вищевикладене, вважаємо, що для підвищення результативності заощаджень населення необхідним є створення умов економічної стабільності, вдосконалення інфраструктури фінансового сектора, забезпечення ширшого доступу до безпечних фінансових інструментів і підвищення фінансової грамотності громадян.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗРОСТАННЯ ОСОБИСТИХ ЗАОЩАДЖЕНЬ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Формування заощаджень серед молодого населення є важливою передумовою їхньої фінансової незалежності та економічної активності в умовах нестабільного зовнішнього середовища. У сучасних реаліях здатність молоді до накопичення фінансових ресурсів значною мірою залежить від рівня засвоєних знань і навичок управління особистими фінансами. Саме тому підвищення фінансової грамотності розглядається як базовий чинник, що сприяє нагромадженню індивідуальних заощаджень.

Саме зростання обсягів особистих заощаджень є істотним фактором забезпечення фінансової стабільності як безпосередньо населення, а особливо молоді як рушійної сили, так і довгострокової економічної безпеки країни в цілому. Наявність достатнього рівня накопичень дозволяє громадянам ефективніше протидіяти кризовим явищам, знижує залежність від кредитування та формує основу для самостійного вирішення життєво важливих фінансових завдань — від оплати навчання до покриття витрат на медичні послуги чи придбання житла.

В умовах економічної нестабільності, високих соціальних ризиків і зовнішніх викликів, зумовлених, зокрема, військовими діями, інфляцією, енергетичною кризою тощо, особисті заощадження слугують своєрідним захисним резервом, який дозволяє населенню адаптуватися до несподіваних економічних викликів. Заощаджені кошти дозволяють уникати боргових навантажень, підтримувати платоспроможність та забезпечувати безперервність особистого споживання навіть у складні періоди.

Крім того, варто наголосити і на важливості інвестиційної ролі накопичень. Адже за умови сприятливого економічного середовища особисті заощадження можуть бути залучені в інвестиційні процеси через банківську систему, ринок цінних паперів, пенсійні чи страхові програми. При цьому вони не лише сприяють індивідуальному добробуту, але й активізують економічне зростання на макрорівні.

В контексті забезпечення соціального ефекту заощадження зміцнюють почуття фінансової впевненості, сприяють формуванню відповідального

ставлення до ресурсів і стимулюють довгострокове планування. Відповідно для молоді це створює передумови фінансової незалежності, а для старших поколінь — підвищує можливість забезпечення гідного рівня життя після виходу на пенсію. Тому у даному аспекті заощадження є не лише інструментом захисту від ризиків, а й важливою складовою розвитку економічного потенціалу країни. Забезпечення умов для зростання особистих накопичень має розглядатися як пріоритет державної політики у сфері соціально-економічного розвитку, фінансової освіти та стимулювання інвестиційної активності населення.

Зважаючи на вищевикладене, варто акцентувати на тому, що накопичення особистих заощаджень залишається одним із важливих чинників забезпечення як фінансової безпеки населення, так і стабільності національної економіки загалом. Проте все ж в Україні цей процес ускладнюється наявністю структурних і поведінкових бар'єрів, які обмежують здатність громадян до довгострокового збереження коштів.

Як свідчить проведений аналіз, однією з основних проблем, на нашу думку, є недостатній рівень доходів населення, який у більшості випадків не дозволяє формувати заощадження після покриття першочергових витрат. Значна частина населення змушена витратити практично всі наявні ресурси на базові потреби, що виключає можливість накопичення навіть мінімального фінансового резерву.

Не менш важливим чинником залишається нестабільна макроекономічна ситуація, що характеризується високим рівнем інфляції, коливанням валютного курсу та загрозами зовнішніх викликів. Такі умови знижують мотивацію до заощадження, оскільки зростає недовіра до фінансових установ та інструментів, які зазвичай використовуються для зберігання капіталу.

Надзвичайно значущою проблемою виступає недостатній рівень фінансової грамотності населення, особливо серед молоді. Низький рівень базових знань про інструменти накопичення, ризики та можливості

інвестування зумовлює перевагу готівкової форми збереження або взагалі відсутність заощаджувальної поведінки.

Крім того, варто відзначити обмежену доступність банківських і інвестиційних продуктів для широких верств населення. Часто мінімальні вимоги до початкового внеску, складність умов або незрозумілість механізмів заощадження відштовхують потенційних вкладників від участі в організованій фінансовій системі.

Часто процес накопичення стримує обмежена довіра до банківських установ і державних інституцій. Оскільки нестабільність банків і страх перед обмеженням доступу до коштів, а також їх втрати формують психологічні бар'єри для довгострокового накопичення.

Таким чином, зростанню особистих заощаджень в Україні перешкоджають переважно соціально-економічні, інституційні та поведінкові чинники. Подолання цих проблем потребує комплексного підходу, що охоплює підвищення доходів, макроекономічну стабільність, розвиток фінансової інфраструктури та розширення доступу до фінансової освіти.

Адже недостатній рівень фінансової обізнаності молоді спричиняє її підвищену чутливість до фінансових зловживань. Зокрема, за даними Національного банку України, з початком повномасштабної війни у 2022 р. значно зросла кількість випадків платіжного шахрайства. Загальна сума фінансових втрат банківських установ та їхніх клієнтів від незаконних операцій із платіжними картками у 2022 р. підвищилася на 46% і досягла 481 млн. грн. Найбільша частина цих збитків (53%) виникла внаслідок добровільного розголошення користувачами конфіденційної інформації — реквізитів банківських карток, одноразових кодів підтвердження платежів або паролів до онлайн-банкінгу.

Після початку повномасштабної війни у 2022 р. приблизно 11% громадян України стали об'єктами шахрайських дій. Зловмисники, використовуючи загальну невизначеність і психологічну вразливість населення, адаптували свої схеми до нових обставин. Вони вводили людей в оману, видаючи себе за

працівників банківських установ або представників державних і міжнародних благодійних організацій, обіцяючи надання фінансової допомоги.

Актуальність розвитку фінансової грамотності серед населення постійно зростає. За результатами досліджень, 64% громадян України виявляють інтерес до набуття практичних навичок управління власними коштами, а 80% опитаних вважають за необхідне, щоб шкільна освіта включала базовий курс з фінансової обізнаності. Водночас підлітки також демонструють високу підтримку такої ініціативи. Згідно з опитуванням, проведеним Національним банком України у 2023 р. серед молоді віком від 12 до 18 років, 87% респондентів вважають набуття фінансових знань важливим для життя [45].

Також, до прикладу, з метою вивчення рівня фінансової обізнаності молоді та їхніх уявлень про важливість заощаджень було проведено соціологічне дослідження U-Report у співпраці з Національним банком України. За підсумками опитування середній рівень фінансової грамотності респондентів склав 3 бали за п'ятибальною шкалою, тоді як оцінка значущості теми заощаджень досягла 4,4 бала. Близько 45% молоді здійснюють заощадження за умови наявності відповідних фінансових можливостей (рис. 3.1.).

Отже, для вирішення окреслених проблем необхідним постає окреслення шляхів їх вирішення в частині визначення основних напрямків зростання особистих заощаджень в контексті підвищення рівня фінансової грамотності молоді.

Першочерговим напрямком вважаємо формування практичного підходу до управління особистими фінансами, що охоплює складання особистого бюджету, контроль витрат, постановку фінансових цілей і оцінку можливостей довгострокового накопичення.

Рис. 3.1. Відношення населення до заощадження за результатами опитування

Примітка. Складено за даними U-Report та Національного банку України [45]

Такий підхід першочергово вимагає цілеспрямованої інтеграції фінансової освіти у навчальні програми шкіл і вищих навчальних закладів. Оскільки молодь, яка володіє базовими знаннями про фінансові продукти та інструменти, демонструє більшу готовність до систематичного заощадження та зваженого прийняття рішень.

Іншим важливим аспектом є розвиток заощаджувальної мотивації серед молоді. Цьому, на нашу думку, сприяють застосування цифрових платформ для управління фінансовими ресурсами, участь у фінансових тренінгах і тематичних заходах, а також використання сучасних інструментів візуалізації фінансових цілей. Цифрова взаємодія у сфері фінансів дає змогу швидко відстежувати фінансові звички, виявляти резерви для заощадження і формувати відповідальне ставлення до особистих ресурсів.

Окрему увагу, вважаємо за доцільне, приділити створенню умов доступу до простих та безпечних накопичувальних інструментів — ощадних рахунків, банківських продуктів із мінімальним стартовим внеском, систем

мікроінвестування тощо. Забезпечення прозорості, зрозумілих умов і супроводу в таких програмах значною мірою підвищує довіру молоді до фінансових установ і стимулює використання офіційних каналів заощадження.

Крім того, важливим чинником є практичне закріплення фінансових навичок через реальні приклади — участь у молодіжних ініціативах з елементами фінансового управління, студентських бізнес-проектах, освітніх симуляторах, де відпрацьовується розподіл бюджету та інвестування. Такий досвід сприяє усвідомленню цінності грошей і формуванню відповідального ставлення до накопичення.

Загалом, нарощення особистих заощаджень серед молодого покоління неможливе без цілеспрямованої підтримки з боку освітніх і фінансових інституцій. Системне підвищення рівня фінансової культури, розширення доступу до інструментів накопичення та формування мотиваційного середовища є необхідними умовами для зміцнення фінансового добробуту молоді та формування стійкої заощаджувальної моделі поведінки.

Саме опанування фінансової грамотності сприяє зміцненню економічної стійкості молодого покоління та знижує ризики виникнення небажаних фінансових ситуацій. Зокрема, фінансова обізнаність сприяє зміцненню економічної стійкості молоді та знижує ймовірність виникнення небажаних фінансових наслідків. Зокрема, володіння базовими знаннями з управління доходами формує здатність раціонально планувати бюджет, використовуючи цифрові інструменти, зокрема мобільні застосунки та прикладні програми, що сприяє ухваленню обґрунтованих рішень у сфері особистих доходів і витрат. Навички заощадження формують фінансову подушку безпеки, якою можна скористатися у разі непередбачених життєвих обставин. Оволодіння основами інвестування забезпечує можливість здійснювати обґрунтований вибір між доступними інвестиційними інструментами, аналізувати потенційні ризики та доходи, а також розподіляти вкладення з метою мінімізації втрат. Уміння оцінювати доцільність страхових продуктів з урахуванням співвідношення

вартості послуг до очікуваних виплат сприяє прийняттю вигідних рішень у сфері страхування.

Таким чином, фінансова обізнаність є однією з базових життєвих навичок, що мають важливе значення для сучасної молоді. Упродовж життя особа постійно стикається з необхідністю приймати рішення, пов'язані з управлінням власними фінансами та забезпеченням особистої економічної стабільності.

Фінансові рішення, які доводиться приймати людині, охоплюють як покриття щоденних витрат, так і формування заощаджень та реалізацію інвестиційних намірів. Зростання фінансової обізнаності передбачає впровадження комплексу навчальних і просвітницьких дій, таких як участь у тренінгах, онлайн-навчанні, волонтерських ініціативах, а також використання тематичного контенту, що доступний на запит. Зокрема, мова йде про інформацію, яка поширюється через месенджери, платформи або короткі відеоматеріали в соціальних мережах, з метою розвитку практичних навичок управління фінансами у щоденному житті.

Фінансова грамотність охоплює комплекс знань і практичних умінь, що сприяють раціональному управлінню особистими грошовими ресурсами та зростанню особистих заощаджень, надаючи молодій людині можливість:

- поглибити розуміння фінансових процесів, розвинути нові навички й зміцнити впевненість у власних рішеннях;
- визначати та планувати індивідуальні фінансові цілі;
- приймати виважені рішення, використовуючи сучасні фінансові інструменти;
- поводитися обачно при взаємодії з фінансовими установами та на ринку послуг;
- знижувати вразливість до фінансового шахрайства завдяки обізнаності щодо можливих ризиків.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У сучасних умовах суспільних трансформацій, зростаючих економічних викликів та соціальної нестабільності актуальним постає питання формування особистих заощаджень як для населення, так і для забезпечення загальноекономічної безпеки держави. Оскільки заощадження виконують не лише функцію фінансової підтримки в разі непередбачених обставин, але й виступають основою для реалізації особистих довгострокових цілей. Особливої уваги це питання набуває в контексті підвищення рівня фінансової грамотності населення, особливо молоді, яка безпосередньо впливає на його здатність ефективно управляти власними ресурсами, що дозволяє відповідно приймати обґрунтовані рішення щодо їх використання. Саме підвищення фінансової грамотності не лише розширює індивідуальні можливості накопичення, але й стимулює активну економічну поведінку, формуючи умови як для довготривалого зростання рівня особистих заощаджень, так і для загального добробуту населення.

У процесі дослідження було розглянуто теоретичні засади, сучасну практику формування особистих заощаджень населення з визначенням основних напрямків їх зростання, зокрема в контексті підвищення фінансової грамотності молоді. Проведене дослідження дало змогу зробити наступні висновки:

Виявлено, що заощадження є складною багатовимірною економічною категорією, яка відображає систему відносин між різними учасниками економічних процесів — окремими індивідуумами, домогосподарствами, підприємствами, фінансовими установами та державними органами — у контексті розподілу доходів та створення грошових фондів. Ці фонди призначені для забезпечення майбутнього споживання або зростання доходів їхніх власників. Відповідно заощадження являють собою частину доходу, яка не використовується на поточне споживання, а спрямовується на підвищення добробуту в перспективі.

Формування заощаджень є важливою складовою особистої фінансової безпеки, яка забезпечує адаптацію до соціально-економічних змін, а також створює умови для інвестиційної активності населення. У контексті зазначеного можна виділити стабілізаційну, захисну та інвестиційну функції, ефективність реалізації яких залежить від наявних особистих доходів, витрат, мотивації та доступності фінансових інструментів.

За результатами дослідження було обґрунтовано безпосередній вплив фінансової грамотності молоді на їх здатність до накопичення. Встановлено, що недостатній рівень обізнаності щодо управління особистими доходами і витратами, планування бюджету, вибору банківських або інвестиційних інструментів стримує розвиток систематичного заощадження. Водночас підвищення рівня фінансової освіти сприяє прийняттю більш обґрунтованих фінансових рішень.

Проведений аналіз доходів і витрат населення за 2018–2024 рр. свідчить, що їх реальні доходи все ж залишаються обмеженими, їх значна частина витрачається на споживчі потреби, особливо в умовах воєнного стану та інфляційного тиску. Відповідно частка коштів, яка може бути спрямована на заощадження, коливалася залежно від соціально-економічної ситуації.

Крім того, відмітимо і зміни у структурі заощаджень: зростання частки готівкових накопичень та поточних рахунків, послаблення зацікавленості до строкових депозитів. У зв'язку з цим активізувалось використання частиною населення альтернативних фінансових інструментів, зокрема державних облігацій, хоча рівень інвестиційної культури все ж залишався низьким.

Тому підвищення рівня фінансової грамотності серед молоді сприяє формуванню відповідального ставлення до управління особистими фінансами, розвитку навичок планування бюджету, критичного аналізу витрат, розуміння механізмів накопичення та інвестування, що в перспективі дозволяє підвищити частку особистих заощаджень.

Тому, результати проведеного дослідження дали змогу запропонувати наступні напрямки, спрямовані на стимулювання зростання особистих заощаджень, зокрема серед молоді:

1. Інституційне забезпечення фінансової освіти: інтегрувати фінансову грамотність у шкільні та університетські програми, створити національні курси та онлайн-платформи з практичними модулями з управління бюджетом, заощадженнями та інвестуванням.

2. Розширення доступу до зручних накопичувальних інструментів: створення банківських і цифрових продуктів, адаптованих для молоді (ощадні рахунки з мінімальним порогом, мобільні застосунки з функцією планування фінансових ресурсів, бонусні програми за регулярні внески тощо).

3. Популяризація культури заощадження через просвітницькі кампанії: запуск державних і недержавних інформаційних ініціатив, що популяризують важливість заощаджень, фінансову відповідальність та довгострокове планування.

4. Розвиток молодіжного підприємництва та практичної фінансової активності: стимулювання участі молоді у студентських бізнес-проектах та інших ініціативах для формування практичного досвіду управління особистими коштами.

5. Підвищення довіри до фінансових установ: формування прозорого середовища у банківському секторі, гарантування захисту прав вкладників, розвиток механізмів фінансового захисту, що мотивуватимуть молодь накопичувати кошти у легальному фінансовому полі.

6. Моніторинг та оцінка динаміки заощаджень серед молоді: впровадження системи збору статистичних даних щодо заощаджувальної поведінки молодих громадян з метою вдосконалення національної стратегії з фінансової грамотності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безділь, М. Б., Данилюк, М. М., Дмитришин, М. В. Формування шляхів підвищення фінансової грамотності молоді. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 71. С. 597-600.
2. Василик О.Д. Фінанси: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2008. 608 с.
3. Вдович В., Черевко В. Вплив фінансової грамотності на формування заощаджень населення
4. Вдович В., Черевко В. Основні тенденції формування заощаджень населення в Україні.
5. Горин В. П. Теоретичні засади кредитування як форми фінансового забезпечення суспільного добробуту. *Світ фінансів*. 2017. Вип. 1 (50). С. 152-165. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/22899>
6. Домбровська С. О. Сучасні методи формування фінансової грамотності населення України. *Освітня аналітика України*. 2022. № 3 (19). С. 5–14.
7. Дубина М. В., Тарасенко А., Тарасенко О. Напрямки підвищення рівня фінансової грамотності домогосподарств в умовах диджиталізації сфери послуг. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 56. URL: <file:///Users/svitlanasavchuk/Downloads/2969%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-2873-1-10-20231116-1.pdf>
8. Заяць В. С. Заощадження домогосподарств України: аспекти інституційного захисту. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 3 (31). С. 124-134.
9. Звіт про фінансову стабільність Національного банку України. Грудень 2024 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2024-H2.pdf?v=13
10. Ємоленко А. Фінансова діяльність домогосподарств України. *Економіка та менеджмент*. 2016. №4. С. 151–162

11. Єфременко Т. Фінансова поведінка населення України. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2013. №2. С.165–175.
12. Кізима Т. Витрати домогосподарств України: сутнісно-аналітичний аспект. *Вісник економіки*. 2017. №2. С. 61-70. URL: <https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/107>
13. Кириленко О. П., Сидорчук А. А. Поняття та оцінка інвестиційного потенціалу домогосподарств. *Соціально-економічні відносини в цифровому суспільстві*. 2022. № 1(43). С. 5-11.
14. Кириленко О.П. Місцеві фінанси: навч. посіб. Тернопіль: ТНЕУ, 2010. 432 с.
15. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / В. М. Булавинець, В. П. Горин, О. В. Квасниця [та ін.]; за ред. В. П. Горина. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2023. 170 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49323>
16. Кізима Т. Поведінкові фінанси у концепціях класичної та інституціональної теорій. *Світ фінансів*. 2013. Вип. 3. С. 7-18. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/739-1452-1-SM-10.pdf>
17. Кізима Т. Стратегії та моделі фінансової поведінки домашніх господарств в сучасних умовах. *Світ фінансів*. 2009. Вип. 2 (19). С. 86–96. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/16111>
18. Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку: монограф. К.: Знання. 2010. 431 с.
19. Кізима Т. Фінансова грамотність населення: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2012. Вип. 2. С. 64-71. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/14651>
20. Кізима Т. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, класифікація, чинники впливу. *Світ фінансів*. 2011. Вип. 4. С. 19-26. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/14573>
21. Кізима Т. Фінансові інструменти залучення заощаджень домогосподарств до інвестиційних процесів: прагматико-аналітичний аспект.

Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2018. Вип. 4 (90). С. 33-47. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/33625>

22. Кізима Т. О. Заощадження домогосподарств: світовий досвід і вітчизняні реалії. *Інноваційна економіка*. 2013. № 7. С. 171-176. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/14554>

23. Кізима Т. О., Лободіна З. М., Горин В. П., Кізима А. Я. Поведінкові фінанси як методологічний концепт дослідження сфери публічних фінансів в Україні. *Світ фінансів*. 2022. Вип. 4 (73). С. 8-21. <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49027>

24. Кізима Т. О., Булавинець В., Кізима А. Фінансова поведінка домогосподарств у контексті розвитку поведінкових фінансів. *Економічний аналіз*. 2022. Т. 32. №4. С. 152-164.

25. Коваль С. Л., Грицишина Л. І. Особливості формування фінансових ресурсів домогосподарств у сучасних умовах. *Світ фінансів*. 2020. № 4 (65). С. 131–143. DOI: 10.35774/sf2020.04.131. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1373>

26. Коваль С.Л. Мотиви та потенційні ризики кредитної поведінки домогосподарств. *Ефективна економіка*. 2016. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/>

27. Коваль С., Мельничую Ю. Фінансова грамотність домогосподарств України: сучасний стан та перспективи підвищення. *Світ фінансів*. 2024. № 3(80). С. 40–52.

28. Куди інвестують українці у 2024 році? URL: <https://unexbank.ua/blog/de-groshi-yak-ukrayinci-zaoshadzhuvali-vid-pochatku-vijni>

29. Методика викладання фінансової грамотності / за ред. д.е.н., професора Кізими Т.О., д.пед.н., доцента Ребухи Л.З.; 2 вид., перероб. і доп. Тернопіль: Економічна думка, 2020. 220 с.

30. Національна стратегія розвитку фінансової грамотності до 2030 року. URL: <https://talan.bank.gov.ua/uploads/files/nbu-strategy-fingramotnosti-2030-compressed.pdf?v=6> (дата звернення 20.02.2025 р.)

31. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
32. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/local_bonds_issued_during_the_war_time-572
33. Павлов Юрій Де гроші? Як українці заощаджували від початку війни. URL: <https://unexbank.ua/blog/de-groshi-yak-ukrayinci-zaoshadzhuvali-vid-pochatku-vijni>
34. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: навч. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. 495 с.
35. Повод Т. Фінансова грамотність населення як пріоритетна умова успішного розвитку держави. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2021. № 9. С. 84–90
36. Про освіту : Закон України від 02.05. 2025 р. №2145-VIII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
37. Радіонова І. Ф. Фінансова поведінка домогосподарств в умовах трансформаційної економіки України. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. №4. С.104–111. URL: <https://doi.org/10.32782/2522-8259/2020-4-15>
38. Рамка фінансових компетентностей дорослого населення України. URL: https://talan.bank.gov.ua/uploads/files/Ukraine_Financial_Competence_Framework_Adults.pdf.
39. Свердан М. М., Славкова А. А. Механізм формування заощаджень населення: фіскальні чинники стимулювання. *Бізнес-Інформ*. 2015. №4. С. 27–31
40. Скринник З. Е. Культура фінансової поведінки: свобода, вибір, відповідальність. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2008. №3. С. 166–174.
41. Сидор І. П., Петрушка О. В. Заощадження в системі інвестиційних ресурсів домогосподарств України. *Економічні студії*. 2019. № 3 (25). С. 143–147. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/37338>

42. Сидор І., Сидор Т. Фінансова безпека країни через призму фінансової грамотності громадян. *Світ фінансів*. 2024. № 4 (81). С. 60–74
43. Сидорчук А. А. Фінансова стійкість домогосподарств: теоретичні основи та прикладні аспекти: монографія. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 474 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49019>
44. Статистичний щорічник за 2023 рік. За ред. І. Є. Вернера. Державна служба статистики України. Київ. 2024. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_23_u.pdf
45. Фінансова грамотність та заощадження української молоді. U-Report Україна. 2024. URL: <https://ukraine.ureport.in/story/2057/>
46. Ярова Ю. М. Фінансова грамотність населення та розвиток національної економіки. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2024. Вип 20. Т. 2. С. 61–68.
47. Цьогоріч уряду вдалося залучити до бюджету €200 мільярдів від продажу облігацій. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3643956-cogoric-uradu-vdalosa-zaluciti-do-budzetu-200-milardiv-vid-prodazu-obligacij-smigal.html>.
48. Kizyma T.O., Fedosov V., Krysovatty A., Oparin V., Yukhymenko P. Priorities for the household finance development and the financial literacy formation of population. *Modern Ukrainian financial science: theoretical paradigm & practical concept of public finance* / Oklahoma City: Draft2Digital Publishing House, 2019. P. 415-431. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/41463>
49. Lusardi, A., & Mitchell, O. S. The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence. *Journal of Economic Literature*. 2014. 52(1), 5–44. URL: <https://doi.org/10.1257/jel.52.1.5>
50. OECD/INFE 2020 International Survey of Adult Financial Literacy. Organisation for Economic Co-operation and Development. 2020. URL: <https://www.oecd.org/financial/education.ua>